

РЕГІОНАЛЬНИЙ ГРАДІЄНТ НАЦІОНАЛЬНО-КОНСОЛІДОВАНОЇ МОДЕЛІ “СОБОРНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ”: СПЕЦИФІКА МЕДІЙНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ

У статті висвітлено особливості медійних репрезентацій регіональних моделей пам'яті в Україні та основні чинники їх консолідації в національну модель “собо́рної історичної пам'яті”. Застосований у процесі дослідження дискурс-аналіз дав можливість виявити й концептуалізувати дискурс-категорії “воз'єднання” та “консолідації” на рівні комунікативних маркерів у всеукраїнських медіа. Всеукраїнський медійний контекст проблеми зумовлений надрегіональним середовищем формування моделі “собо́рної історичної пам'яті”.

Типізація “регіональних моделей пам'яті” на рівні культурних, історичних, соціально-політичних, економічних та адміністративних рецепцій стала передумовою та джерелом пошуку консолідуючих комунікативних потоків як ментальних чинників “національної історичної пам'яті” на засадах соборності.

Виявлено деструктивну складову експлікації регіональних моделей пам'яті з метою політичних маніпуляцій та як дієвого мобілізаційного чинника регіональних політичних сил.

Ключові слова: дискурс, історична пам'ять, медіа, ментальність, соборність, регіональна ідентичність.

Більше ніж двадцятирічна ретроспектива незалежності України – це пошук моделей єдності країни. Адже сучасна Українська держава територіально складається з регіонів, які мали відмінну попередню історію: перебували в складі різних держав, мали різницю в часі адміністративно-територіального оформлення, етнічного складу, релігійних уподобань, культурних зв'язків, мовної ситуації тощо. Ці унікальні передумови української державності зумовили численні наукові пошуки феномена національної єдності, спільного сприйняття попереднього історичного розвитку країни, формування національно-узгодженої моделі історичної пам'яті. Пошук консолідуючих версій визначився у формуванні поняттєвого градієнта національної системи координат: “українська ментальність” (О. Бондаренко, М. Попович, В. Крячко), “українська/національна ідентичність” (Л. Нагорна, М. Степико, В. Середа, В. Масненко), “національна свідомість” (С. Бойко, О. Бочковський, В. Лісовий, М. Попович, В. Шевченко), “національний світогляд” (Н. Кочура), “національна ідея” (П. Ющенко, О. Гринів), “національна пам'ять” (І. Кресіна, Л. Нагорна), “національна політика” (Ю. Зерній), “національний характер” (Г. Ващенко, М. Гримич, В. Липа, О. Потебня) тощо.

Одночасно саме історико-культурне тло стало ареною численних політичних маніпуляцій, ідеологічних протистоянь та поширення ідеологій регіоналізму, способом культивування геополітичного інформаційного конфлікту. Зумовлені цими явищами конфліктні процеси соціальних перетворень і національного відчуження безпосередньо впливають на загрозу національної й гуманітарної безпеки України, а тому змушують зосередитись на реформуванні суспільства, напрацюванні стратегічного плану інформаційної безпеки та грамотної національної політики.

У контексті цієї статті погоджуємось з автором книги “Україна: соборність і регіоналізм” А. Мальгіним, який вбачає майбутнє української політичної нації в понятті “собо́рність” [4, с. 87]. На його думку, наразі настав час наповнити його більш глибоким сенсом. Адже проблема української “собо́рності” – це не лише історичне збирання, на сучасному етапі географічне повернення окупованих територій, а й проблема внутрішнього об'єднання та консолідації, напрацювання спільних історичних моделей, де регіональні ідентичності мають доповнювати, а не протидіяти одна одній. Власне “собо́рність” має стати своєрідним українським принципом розуміння політичної децентралізації, засобом формування цілісної ідеологічної парадигми, способом побудови європейського громадянського суспільства. У теорії націогенезу така думка була закладена ще на початку ХХ ст. одним із засновників українського консерватизму В. Липинським: “Собо́рність може бути осягнена тільки гармонійним взаємним перехрещуванням двох сил: доосередкової сили – матеріально і морально авторитетної і все-національної – центральної державної Влади, і відосередкової сили якнайширших автономій поодиноких українських країв, спаяних в одну цілість цею сильною державною Владою” [3, с. 127]. Принципово розмежовуючи поняття “народ” та “нація”, В. Липинський однією з найважливіших складових української державності називав територіальний патріотизм. “Патріотів українських і патріотизму українського, – зазначав В. Липинський, – історія наша, за винятком одиниць і епізодів, не знає. Не маючи ж патріотизму, не маючи свідомості своєї території і почуття спільності всіх її мешканців, ми не могли мати на ній і своєї власної держави” [3, с. 324].

У вищеокресленому контексті, сучасна українська дослідниця Л. Нагорна українську перспективу вбачає у формуванні синхронічно-

го типу інформаційних відносин, що забезпечить розв'язання загальнозначущих для українського етнополітичного організму проблем, зокрема, проблем пошуку власної ніші в геополітичному просторі, налагодження взаємовигідних зв'язків із партнерами, економічної та інформаційної безпеки [5, с. 44]. На сьогодні можемо говорити про тяжіння та політичну концентрацію українського суспільства на діяхронному типі інформаційних відносин – національній символіці, етнічній пам'яті, звичаях, традиціях. Досліджуючи феномен української ідентичності, М. Степико також акцентує на українській перспективі: “унікальність українського способу” має бути пов'язана з гострою потребою зміцнення загалом людей ідеології прогресивного динамічного розвитку, спроможного мобілізувати нерозкриті можливості нації загалом та кожної людини зокрема [6, с. 121]. Її висновок спирається на результати моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України щодо поширення серед населення країни так званих матеріалістичних (наголос на важливості фізичної та економічної безпеки людини) і постматеріалістичних (наголос на важливості самовираження та самореалізації людини) цінностей, які свідчать про існування на сучасному етапі змішаної системи ціннісної орієнтації. На думку відомого американського соціолога Р. Інглхарта, розробника методології дослідження світових цінностей (*World Value Survey*), змішана ціннісна система є важливим підґрунтям національної консолідації, іншими словами, основою ефективної політики “соборності”. Спостерігаючи ж за головними політичними баталіями останніх років, можна стверджувати, що багато політичних гравців розглядало феномен консолідації не як механізм об'єднання всього суспільства довкола певних ідей, системи цінностей, а лише як джерело політичних технологій, інструмент маніпуляцій, засіб соціокультурної руйнації для досягнення влади.

Метою статті є аналіз медійних репрезентацій регіональних моделей пам'яті в Україні, як деструктивних чинників ментально-культурних маніпуляцій, так і національно-консолідуючих засобів формування “соборної історичної пам'яті”. Джерельною базою дослідження став всеукраїнський медійний контекст проблеми як надрегіональне середовище конструювання соціальних смислів (близько 200 контекстів суспільно-політичного та культурного змісту часописів “Українська правда”, “Дзеркало тижня”, “День”, “Український тиждень” протягом 2004–2014 рр.). Під регіональним градієнтом розуміємо дискурсивний простір артикуляції регіональних моделей пам'яті з метою формування соціальних смислів (як з метою соціального семіозу, так і соціально-політичної конфронтації).

Існування регіональних моделей пам'яті як ментальних орієнтирів пов'язано із самоідентифікацією населення як частини певної тери-

торії, регіону. На їхнє формування впливає сумарна дія таких чинників, як: історичний, етнічний, етнографічний, геополітичний, соціокультурний, культурно-освітній. Регіональна ідентичність – це такою ж мірою історично сформований духовний конструкт, як і сконструйований ідеологічний продукт і мобілізаційний інструмент [5, с. 65].

З погляду соціокомунікаційного підходу, “регіональна ідентичність” – це когнітивний елемент територіального самоусвідомлення спільноти (особистості), який формує емоційно-афективний аспект комунікації, визначає інформаційно-образну модель територіальної ідентифікації. Регіональна ідентичність є важливим підґрунтям формування медійних дискурсів, де спільна історична пам'ять є потужним консолідуючим та мобілізаційним чинником. Як демонструє український досвід, у політичній комунікації це явище є найбільш поширеним і використовується як ідеологічна основа маніпуляції.

Так, у процесі аналізу медійних репрезентацій регіональних моделей пам'яті як у місцевому, так і всеукраїнському інформаційному просторі виявлено їх деструктивну складову як засобу політичної та ідеологічної маніпуляції, досить часто засобу ментально-культурного сепаратизму й соціального семіозу, зокрема:

- у дискурсивному просторі “наш” – “свій”, “західні” – “східні”, “щирі” – “штучні” (починаючи з 2009 р., політична комунікація “Партії регіонів” будувалася на протиставленні “своїх – чужих”, суди ж можна зарахувати дискурс “нашистів” (стереотипне сприйняття представників партії “Нашої України”), який активно просувався в пресі Донбасу в період 2009–2012 рр.;
- у контексті формування авторитарного дискурсу, що знайшло відображення в тиражуванні стереотипних гасел “зрозумілий”, “простий”, “з наших, з робочих”, “гарний керівник”, “людина, що здатна навести порядок” тощо. Використання саме технології трансферу в іміджевій складовій допомогло зробити В. Януковича ближчим до регіональних уявлень про справжнього лідера;
- у межах культивування нарративу “соціальних ілюзій” на Сході – “схід годує всю Україну”, на Заході “цивілізаційно-проєвропейських” – “та ну їх”, “ну скільки можна топтатися на місці”, “нам самим було б краще – давно були б у ЄС”, “хотіли соборності – то маєте”;
- у межах формування комунікаційної моделі “асоціативних протиставлень”: герої УПА – герої Великої Вітчизняної Війни; клятий Захід – старший брат, слов'янська єдність, “руський мір” тощо;
- у мовних спекуляціях (застосування Хартії регіональних мов і мов національних меншин до української практики, Закон України “Про засади державної мовної політики” № 5029-VI регіоналів В. Колесніченка та С. Ківалова). У Запоріжжі завдяки активній гро-

мадськості та широкій медіакампанії рішення про надання російській мові статусу регіональної було відмінено прокуратурою;

- у формуванні національної героїки (найбільше використовувався в дискурсі “лівих правих”, зокрема “Бендера – Сталін”);
- у концептуальному полі етнічної меншовартості. У комунікаційному просторі домінує як страх відірватися від старшого брата, втратити “спільну” історію, певні економічні дивіденди, слабкого перед сильним.

Найчастіше деструктивне використання регіональних моделей пам'яті представлено в дискурсі “регіонального патріотизму” Донбасу або так званому “націоналізму” регіонів Західної України, що, безумовно, є штучним явищем, засобом політичного замовлення. У розрізі теорії комунікації існування подібних явищ свідчить про переважання в суспільній свідомості цінностей масової культури, над ментальними, соціального типу свідомості над етнонаціональним. Як наслідок, дискурсивні репрезентації, включені в національний комунікаційний простір, набувають ознак гіпофункціональних проявів ментальних диспозицій та спонукають конфліктності макроідентичностей на противагу процесам їхньої асиміляції як необхідної складової конвенційних інформаційних відносин у межах моделі “соборної історичної пам'яті”. У масовій комунікації зміщення образно-типізованих проявів ментальності в соціально-типізовані призводить до викривлення когнітивних рецепцій територіального самоусвідомлення, формування так званої соціоідентичності. Відображенням цих процесів у дискурсивній практиці набуває значення соціокомунікаційного семіозу, де здійснювана смислопродукуючою підсистемою діяльність з присвоєння кодів і знакового відокремлення приналежного соціальній системі від неприналежного їй стає ідеологічною платформою медіа.

Загалом український інформаційний простір відображає побутування двох типів історичної свідомості (етнонаціональної й соціальної), які загалом відображають матеріалістичні та постматеріалістичні ціннісні орієнтири українського соціуму. Соціальний тип історичної свідомості більшою мірою є наслідком сконструйованого ідеологічного продукту й нашарування “радянської моделі пам'яті” (соціально-політична та індивідуальна пасивність, патерналізм, перекладання індивідуальних проблем у владну площину, пошук ворогів тощо). У носіїв соціально історичного типу свідомості емоційно-афективний аспект комунікації формується в межах ментально-культурних стереотипів, зокрема концепт-категорії “Схід і Захід” сприймаються як стереотипні дискурс-маркери “Свого-Чужого”. Саме на основі соціального типу свідомості проблема експлікації регіональних моделей пам'яті набула деструктивного розвитку, спочатку як джерело передвиборчого ресурсу в 2004 р. (як підґрунтя для впровадження політичної програми

“регіонального патріотизму”), й остаточно закріпилася в дискурсивному полі України у 2009 р., як основний постулат політичної програми “Партії Регіонів” – “Сильні регіони – міцна держава”.

Галицький регіоналізм (або патріотизм) має дещо інше коріння й культивується на ґрунті етно-національного типу свідомості. Як естетське явище (від літератури до геральдики) він цілком вписується у всеукраїнський соборний проект. Аналізуючи джерела галицького сепаратизму, український публіцист Т. Возняк зазначає: “Скажімо, естетські пошуки Ю. Андруховича у літературі чи Влодка Костирка у живописі можуть повністю укладатися і в естетські проекти, і в політичну полеміку, передану засобами мистецтва” [1]. Такий соціально-культурний мікроперформатизм – “мінімально прийнятний для соціальної системи сценарій-матриця розгортання життєвої активності соціальної групи” [2, с. 17] як політичний конструкт набуває деструктивної функції (у дискурсивній моделі “європейського та руського”) і маніпулятивних ознак, зокрема як засобу провокацій: міф про “відповідність галицького патріотизму загальнонаціональному” або “засилля галичан у коридорах влади”.

Серед національно-консолідуючих чинників у моделі “соборної історичної пам'яті” виявлено соціальні та етнонаціональні фактори єдності регіональних інформаційних моделей України, які репрезентують субтериторіальну ментальність на рівні дискурсивних практик та комунікативної транзактивності. Таким чином, відбувається формування конвенційного дискурсивного простору, що сприяє позитивній репрезентації ментального профілю нації в соціальних смислах, зокрема:

- у дискурсивному полі “космополітизму” (притаманний для комунікаційного простору Центральної та Південно-Східної України);
- як комунікаційна стратегія “інтелектуальний потенціал нації” (культурний, економічний, промисловий тощо);
- у концептуальному просторі “свобода”, “воля”, “незалежність” як декодовані маркери несвідомого історичного шару “козацтво”, “дике поле”;
- у дискурсивній практиці “я” регіонального і “ми” національного (на рівні культурно-мистецького сегмента);
- у комунікаційній стратегії етнічного воз'єднання як офіційного історичного дискурсу;
- у дискурсивному відображенні національно-символічного простору, що перебуває в площині культурно-естетичної домінанти українського національного світогляду;
- у контексті консервативних ідей – “недовіри на владній еліті, яка знову може втратити національні сподівання”;
- у контексті ментального індивідуалізму (як усвідомлення територіальної та особистої самоцінності): “Україна – це Європа”; “Запоріжжя – колиска козацької демократії” тощо.

Пошук національно-консолідуєчих чинників як соціальних смислів у комунікаційній моделі “соборної історичної пам’яті” є актуальним завданням пошуку соціокультурного семіозу й подолання національно-культурного синдрому “розколотої” пам’яті, фрагментації образів минулого, їх відмінного трактування всередині однієї національної спільноти, так званого синдрому гоголівського “двоєдушша”.

Висновки. Подолання кризового стану історичної пам’яті потребує цілеспрямованих зусиль з боку держави й громадських інститутів, зокрема застосування стратегій примирення історичної пам’яті, відновлення її цілісності та ідентифікуючої спроможності тощо. Загалом вирішення цього завдання є актуальним для країн пострадянського простору, що, апелюючи до історичної пам’яті, намагаються сформувати власну національну ідентичність.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в пошуку національно-консолідуєчих джерел упорядкування соціальної системи на новому етапі її розвитку, де медіа мають стати джерелом соціально-історичної метапрограми, ментальним профілем символічно-семіотичного обміну, який одночасно відображає й консолідує

регіональну ідентичність і національну ментальність у когнітивному сприйнятті соціокомунікативної реальності.

Список використаної літератури

1. Возняк Т. Привиди Галицького сепаратизму та ультра націоналізму [Електронний ресурс] / Т. Возняк. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/prividi_galitskogo_separatizmu_ta_ultranatsionalizmu.html.
2. Крячко В. Соціодіагностичний ракурс української ментальності : монографія / В. І. Крячко. – Київ : Інтерсервіс, 2012. – 248 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ : Філадельфія, 1995. – 470 с.
4. Мальгин А. Украина: соборность и регионализм / А. Мальгин. – Симферополь : СОНАТ, 2005. – 277 с.
5. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. Нагорна. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
6. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Сепико. – Київ : НІСД, 2011. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014.

Хитрова Т. В. Региональный градиент национально-консолидированной модели “соборной исторической памяти”: специфика медиарепрезентаций

В статье исследуются особенности медиарепрезентаций региональных моделей памяти в Украине, основные факторы их консолидации в национальную модель “соборной исторической памяти”. Примененный в исследовании дискурс-анализ позволил выявить и концептуализировать дискурс-категории “воссоединение” и “консолидация” на уровне коммуникативных маркеров во всеукраинских СМИ. Типизация “региональных моделей памяти” на уровне культурных, исторических, социально-политических, экономических и административных рецепций стала предпосылкой и источником поиска консолидирующих коммуникативных потоков в качестве ментальных факторов “национальной исторической памяти” по принципу соборности.

Выявлена деструктивная составляющая экспликации региональных моделей памяти с целью политических манипуляций и в качестве мобилизующего компонента региональных политических сил.

Ключевые слова: дискурс, историческая память, медиа, ментальность, соборность, региональная идентичность.

Khitrova T. Regional Gradient of National Consolidated Model “Collegial Historical Memory”: Peculiarity of Media Representations

The article deals with the peculiarities of media representations of regional models of memory in Ukraine and the main factors of consolidation of the national model “collegiality of historical memory”. The discourse analysis, which was applied in the research, made it possible to identify and conceptualize the discourse categories for “reunification” and “consolidation” at the level of communicative markers in Ukrainian media. Ukrainian media context of the problem is conditioned by the formation of supra-regional environment of formation of the model of “collegiality of historical memory”.

Typification of the “regional models of memory” at the cultural, historical, social, political, economic and administrative receptions became a prerequisite and a source of the search of consolidating communicative flows as mental factors of “national historical memory” on the basis of collegiality.

A destructive component of the explication of regional models of memory with the purpose of political manipulations and as an effective mobilizing factor of regional political forces, particularly in the discursive space “our”, “your”; linguistic speculations, regional and heroics comemorations that do not promote the formation of the model of “collegial historical memory” is detected in this paper. The social (in the communicative space “cosmopolitanism”) and the ethno-national (as mental component of communicational receptions) factors of unity of regional information models Ukraine, which represent the subterritorial mentality at the level of discursive practices and communicative transactivity were identified among the national consolidating factors.

Key words: discourse, historical memory, media, mentality, collegiality, regional identity.